

Layihənin istiqaməti: Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği

№ 59 (1907) 29 mart 2019-cu il

Ermənilərin Qərbi Azərbaycanda törətdikləri qırğınlar

Tarixin müxtəlif mərhələlərində, xüsusilə 1918-1920 ci illərdə ermənilərin Azərbaycana qarşı törətdikləri vəhşiliklər, kütləvi qırğınlar, soyqırımlar haqqında danışılarkən, nədənsə daha çox Bakı ətrafı kəndlərdə, Quba, Şamaxı, Göyçay bölgələrində törədilən qırğınlardan söhbət açılmış, tarixçi alimlər bu istiqamətdə tədqiqatlar aparmışlar.

Bunun nəticəsidir ki Qərbi Azərbaycanda, Naxçıvanda, Qarabağda xüsusilə Zəngəzurda törətdikləri kütləvi qırğınlar az diqqət yetirilmiş, az qala unudulmaq dərəcəsində gəlib çatmışdır. Bütün bunlar uzun illər məni narahat etmişdir. Əldə etdiyim məlumatları sistemə salmaq, hadisələrin canlı şahidləri olan el ağsaqqallarından eşitdiklərimi qələmə alaraq müasirlərimizə və gələcək nəsillərə çatdırmaq qərarına gəldim.

Rusiyada hər hansı bir çevriliş olan kimi ermənilər ondan yararlanmağa çalışmış və istədiklərinə nail olmuşlar.

20 ci əsrin əvvəllərində də ermənilər azərbaycanlıları məhv etmək məqsədiylə nizami ordu yaratmağı qərara

aldılar. 1917- ci ilin may ayında Rusiya müvəqqəti hökumətinin başçısı Korenskinin yanına adam göndərərək xahiş etdilər ki, rus ordusunda olan erməni əsgər və zabitlərinin buraxılmasına icazə versin. Həmin əsgər və zabitlərin köməyi ilə yerli ermənilərdən könüllülər toplayıb türklərə qarşı vuruşan ordu yaratsınlar. Onlar Kerenskinin həm də silah-sursat istədilər. Rusiya müvəqqəti hökumətinin başçısı ermənilərin bütün tələblərini yerinə yetirdi. Ürəklənən ermənilər 35 min nəfərlik qoşun korpusu yaratdı. General T. Nazaryan ümumi komandir təyin edildi. Korpus 3 diviziyaya bölündü. Diviziyalar arasında sahə bölgüsü aparıldı. Hansı diviziya hansı bölgələrdə yaşayan azərbaycanlıları məhv etmələri planlaşdırıldı. General Andranik Ozanyan Naxçıvan, Zəngəzuru və Qarabağın dağlıq hissəni, General Arışyan, Dro Qanayan, Nişdə Qarağın (onlar 1905-ci il erməni-müsəlman davasında Sisiyanda Qəzər Ştepanyanının dəstəsində azərbaycanlılara di-van tutublar). İrəvan, İrəvan ətrafı, Zəngibasar, Eçnuədzin, Qurudüzlü və

Vedibasar rayonunun aran hissəsində, Qəmərli, Dərələyəz bölgələrində, Polkovnik Silikov-Silikyan Göyçə gölü ətrafı bölgələrində yaşayan bütün Azərbaycanlıları qıraraq məhv etməli idi.

General Arışyanın, Dro Qanayanın diviziyası İrəvan və şəhərətrafı azərbaycanlıları qırmağa başladılar. İrəvanda yaşayan azərbaycanlıları ermənilər qapı-qapı düşüb, qapını sındıraraq, kişiləri bir tərəfə, arvad-uşaqları o biri tərəfə aparırdılar. Kişiləri güllələyirdilər.

İrəvan sakini, uzun illər məsul vəzifələrdə çalışan, hazırda haqq dünyasına qovuşan Musa Vəlibəyovun dediklərindən:

-Kişiləri yığarkən qaçıb həyətdəki qoz ağacının başına çıxıb gizləndim. Gecə o başdan qaçdım Dəlmə bağlarına ən hündür bir ağaca çıxdım onun başında qaldım. Qadın-uşaqları cılpaqladıqdan sonra ermənilər onları azərbaycanlıların Dəlmə bağlarında damlarına doldurub od vurub yandırdılar. Arvad-uşağın çıxırtısı bütün dəroni götürürdü. Damlar yanır yanğın sönənə qədər inilti, sızılı səsi kəsilmirdi. Bu qəddar diviziyanın əsgərləri İrəvan ətrafı rayonlarının- Vedibasar, Zəngibasar, Qəmərli, Qurtqulu kəndlərinin əhalisini qıraraq, evləri yandırmışdılar. Qəmərli rayonunun 28 azərbaycanlı kəndi -Cigdamlı, Ağhəmzəli, Sabunçu, Məsimli, Cənnətli, Seyidlər kəndlərinin camahatını ermənilər qırmış, damlara yığıb yandırmışdılar. Dro Qanayanın dəstəsi Axta rayonunun Təkərli, Dərəçiçək, Gümüş və başqa bir neçə kəndin camaatını qırmış, bir hissəsini dağlara qovmuş, onlar da dağda borana düşüb qırılmışdılar. Kənəkir rayonunun 40 kəndini elə qırmışdılar ki, bir nəfər də sağ qalmamışdı.

Hüseyn Abbasoğlunun söhbətindən:

-İrəvanda qırğın zamanı şəhərin bütün adamları qaçıb Göy məscidə Allah evinə dolmuşdular. Uluxanlı kəndinin camaatını Dəvəli stansiyasından Azərbaycana gedən qatarın 4 vaqonuna doldurub elə orada da hamısını qırmışdılar. Qəbiristanlığa gələn meyidlər şişib qoxmuşdular. Onların basdırılmasını İran konsulluğu təşkil etdi. Bu qırğınlar Dərələyəzin Paşalı, Kotanlı, Her-her, Bulaqlar, Daylaqlı, Çaykənd, Terp, Köşbək, Cul, Komur, Safoylu, Həsənkənd, Sallı, Qışlaq, Hors, Ələyəz, Qovşuq, Ayısəsi, Qabaqlı, Qaraçay, Alxan və başqa kəndlərinin əhalisini Dro və Qaragen Nijdehin adamları damlara doldurub yandırmışdı. Onların var-yoxunu talan etmişdilər.

-Dronun quldur dəstəsi Dərələyəz zonasında 50-dən çox azərbaycanlı kəndini viran qoymuş, əhalisini qırmış, damlara doldurub yandırmışdı.

Göyçə mahalına hücum edən Silikov-Silikyan Basarkeçər rayonunun Çamırlı, Tikpilləkən, Alagöllər kəndlərinin əhalisini yandıraraq qılıncdan keçirəndən sonra Zood kəndinin hörmətli ağsaqqalı Səməd ağadan erməni ordusu üçün 100 xalvar (bir xalvar 25 pid taxıl tutan ölçü qabıdır) taxıl tələb edir. Səməd ağa bu tələbi rədd edir. Ermənilər hücum edib kəndi yandırır, əhalisini qırırlar. Səməd ağanı diri tuturlar, gündə 2 dəfə cılpaq kürəyinə qaynar samovar bağlayırlar. əslən Şamaxılı olan daşnak Ağacanyan Səməd ağanı aparıb çayın qırağında güllələyir və Kerkidaş kəndinin altında olan qayanın dibində basdırır.

Çamırlı kənd sakini İmanqulu kişinin dediklərindən:

-1918-ci ildə qışın lap qarlı-boranlı günlərində 6 nəfər erməni gəlib dedilər ki, bütün kişiləri pristav çağırırlar. Ev ev bütün kişiləri yığdılar. Mən bizim

evin yanında olan zağada gizləndim. Aparılan kişilərdən xəbər çıxmıdı. Sonra ermənilər gəlib qadınları-uşaqları damlara doldurub yandırdılar. Basarkeçər rayonunda 40-dən çox azərbaycanlı kəndi var idi. Silikov-Silikyanın quldur dəstəsi Çamırlı, Mollalı, yuxarı Zağalı, Qızılwəng kəndlərini talayıb, əhalisini qıraraq, qadın, uşaq, qoca, cavan hamısını damlara doldurub yandırmışdılar.

Basarkeçər rayonunun Atdaşı, Yanıx, Xartdıq, Qızıl Xaraba kəndlərinin heç yana çıxış yolu tapmayan əhalisi Gözəldərə dağına üz tutdular hamısı da dağda borana düşüb qırıldılar. Daşnak Silikyan əsgərlərinə xüsusi tapşırırdı:- Patronlara qənaət üçün döyün, qovun dağlara qoy dağlarda qırılınsınlar meyidləri qurd-quş yesin.

Göyçə gölü ətrafında olan kəndlərin əhalisini, Bəyazıt rayonunun əhalisini qışın oğlan çağında qayıqlara doldurub, gölün ortasında gölə töküüb qırmışdılar. Həmin qırğınlarda iştirak edən A. Papyan ermənilərə fəxrle deyirmiş:

-Mən Basarkeçərdə ağına-bozuna baxmadan tatarları, azərbaycanlıları qıraraq tökdüm, hərdən adamın gülləyə heyifi gəlirdi bu köpəklərə qarşı ən etibarlı vasitə döyüşdən sonra sağ qalanların hamısını yığaraq quyuya doldurub üstlərindən ağır daşlar tökdürürdüm. Onlardan heç biri sağ qalmaz idi.

Erməni akademiki Ohanesyanın yazdığına görə 18-ci əsrin sonunda İrəvan şəhərində yaşayan əhalinin 75% azərbaycanlılar, 25% isə erməni və qeyri millətlər olmuşdular. 1770-ci ildə tikilmiş Göy məscid indi də evlərin arasında qalır.

(ardı növbəti sayımızda)

Əvəz Mahmud Lələdağ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ YANINDA KÜTLƏVİ
İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN İNKİŞAFINA
DÖVLƏT DƏSTƏYİ FONDUNUN
MALİYYƏ YARDIMI İLƏ

